

Minder og Oplevelser
Fra Ungdommen til Alderdommen
af Hans Knudsen, Skovsbo.

Jeg blev født i Skovsbo d. 24. September 1828. Mine Forældre var Gnd. Knud Nielsen og Hustru Mette Marie Rasmusdatter. Jeg var den yngste af 5 Søskende; mine Forældre havde en Fæstegård under Hvidkilde med dertil hørende Hoveriforpligtelser. Det var ikke mine Tanker fra først af at optegne noget om Hoveriet, men så faldt det mig ind, da det nu snart kun er som et Sagn fra gamle Dage, og der ikke er mange levende, som enten selv har været med, eller har set noget til det Arbejde, som Fæsteren måtte udføre for Godsejeren; jeg var jo ikke selv så gammel, men dog gammel nok til at være med ved alle Slags af Arbejdet, om jeg end ikke var på de strengeste Pladser, at det muligt kunde interessere Efterlægten at høre, hvorledes deres Forfædre har måttet trave om i Godsejers Marker for at udføre hans Arbejde og at høre hvorledes de på en helt anden Måde den gang måtte kæmpe for Tilværelsen end nu til Dags.

Fæsteren skulle udføre Arbejdet på de 4 Forpagtergårde som hørte til Hvidkilde, nemlig Lønnskov, Nielstrup, Helagergård og Hvidkilde Ladegård, men da Hvidkilde Ladegård var den største, var det en selvfølge, at den største Del af Fæsterne måtte udføre Arbejdet på denne Gård, hvor der er omkring ved 800 Tdr. Land til, og alle de Arbejdere kunde Forpagteren ikke have på een Gang, når det skulde tilses, at Arbejdet blev udført ordentlig. Forpagteren havde derfor alle sine Hovbønder inddelt i 4 Roder, som bestod af Egonse, Skovsbo, Sørup og Rødskebølle, så tog han een Rode ad Gangen, efter som han selv ønskede det. Mine Forældres Gård lå lige syd for Hvidkilde ikke langt fra Skoven Analielyst og tæt op til Hvidkilde Løkker, kun adskilt fra dem med en offentlig Vej som fører fra Svendborg igennem Egonse til Øster-Skorninge. Når jeg nu vil opskrive hvad Arbejde Fæsterne skulde udføre, så vil jeg begynde med Forårsarbejdet, som da var at sætte Høgnene i Stand; til enhver Gård var der een gang for alle afmålt et vist Stykke Høgn, som var fordelt på 4 forskellige Steder omkring i Løkkerne; Når det så var på den Tid, at Forpagteren ønskede at få begyndt på dette Arbejde, så gav han Ordre til Fæsterne, at de skulde møde i den eller den Skov en bestemt Dag og Klokkeslet, for at hugge Gærdsel og køre det omkring til Høgnene. Dette var det eneste Lejlighedsarbejde ved hele Hoveriet, thi når vi havde kørt Gærdselen til, så kunde vi sætte Høgnene i stand efter egen Lejlighed, når det da skete før Såtiden. Når vi så var nået omkring ved 1. Maj fik vi Ordre til at møde i Græsmarken med en Mand for at jævne Muldvarpeskud, og omtrent samtidig at møde med en Mand i Godsejers Humlehave for at stænge Humle. Nu var vi så nået til den Tid, hvor der skulde begyndes med at så Forårskorn. Havren var dengang altid det første Korn, der blev sået om Foråret; nu fik Forpagteren travlt med at opmåle Lodderne til hver Mand, dens Størrelse bestod af tolv Skæpper Land. Når det Arbejde var gjort fik Fæstebonden Ordre til at møde på Stedet for at modtage sin Lod, og dette skete ved Lodtrækning mellem hele Roden, derefter kunde Fæsteren gå hjem igen til der så en af første Dage kom Ordre til ham at han skulle møde den bestemte Dag og klokkeslet for at pløje og harve Lodden. Såningen besørgede Forpagteren selv; vi mødte så med to Spand Heste for at udføre Arbejdet. Så kunde der gå nogle Dage til de fik Kløverfrøet sået, så fik vi Ordre tiligen at møde, og harve Kløverfrøet ned og tromle Jorden-. Når der skulle såes Byg, så var Tilpasning og Udførelse af Arbejdet det samme som ved Havren. Så kom snart den Tid vi skulle til at lægge Tørv op for Horskabet, vi skulde lægge al den Tørv op som de brugte, både på Hovedgården og Forpagtergårdene. Der blev bestemt hvor meget hver Mand skulle lægge op, og den blev lagt op på det store Tørvelong ved den anden Side af Rødskebølle, Øst for Odense Landevej, omtrent ud for Kølleskovgård. Når vi havde lagt Tørvene op, skulle vi vende og stable dem og køre dem hjem, når de var tjenlige dertil. Nu kom snart den Tid at vi skulde slå Græs til Hø, men dette Arbejde blev udført i Samling af hver Rode, Skovsbo Rode, som bestod af 13 Gårde, måtte så møde på den bestemte Tid og Klokkeslet, hver Gård i Roden havde sit N^o som begyndte med N° 1 og gik opad, derved vidste hver Mand Folk hvorledes de skulde opstille sig i Rækken. Mine Forældres Gård havde N° 2, vi mødte så med 2 Mand til at slå Græs og 2 Mand til at sprede Græsset, så gik der jo 26 Mand ud ad een Række. Når vi så var færdig med det Arbejde, skulde vi have Lodderne afsat således at hver Mand fik sin Del deraf, der var gerne fra 5 til 7 Læs Hø på hver Lod. Høet skulde vi vende, sætte det i Stak og køre det hjem, når det var tjenligt. Så skulde vi køre Gødning ud, dette blev

2)

også udført i Samling af Roden; der skulde vi møde med Heste og Vogn på Stedet og en Karl til at læsse Gødning. Dette var det strengeste Arbejde for Høsten ved hele Hoveriet, den lange vej at køre mod Gødning ud til de yderste Sider i Løkkerne, og tilligemed at det skulde udføres i Samling, den ene drev på den anden, og vi skulde passe at følge Omgangen, blev vi tilbage i den, så havde vi at udføre det om Aftenen; kunde vi ikke blive færdige på en Dag, måtte vi af Sted igen Dagen efter. Nu var vi ved den Tid, at Tørvene kunde være tjenlige at køre hjem, så fik vi Ordre til at køre dem enten til Forpagtergårdene eller til Hovedgården, vi skulde læsse dem af i Tørvekurve og bære dem i Hus med det samme, ja, vi måtte endog køre Tørv til St. Jørgens Kloster. Nu var Høet snart ved at være tjenlig at køre hjem, så fik vi Ordre til en bestemt Dag og Klokkeslet at møde på Stedet for at køre det til Forpagtergården, og samtidig måtte vi møde på Gården med en Dreng eller Pige for at tage fra, når de læssede Høet af. Så skulde vi op på den store Eng, den så kaldte Staving, ved den anden Side Rødskebølle for at slå Græs, men dette var mere Tidsfordriv end Arbejde; vi skulde møde med en Karl og en Dreng, og når Græsset var slået blev det byttet og hver Mand fik sin Part, vi skulde vende det og sætte det i Stak og køre det hjem når det var tjenligt, men der var sjældent mere end at to Naboer lagde til Vogns sammen og kørte det hjem ad eet Læs. Når der skulde takkes på de store Lader ved Forpagtergårdene skulde vi møde med en Karl for at tjene Tækkemand og lave Rygningstræer, og så var vi snart ved Høsten, nemlig Rughesten. Når Rugen var tjenlig, fik vi Ordre til at møde den bestemte Tid og Klokkeslet på Lodden. Vi mødte altid til Klokkeslet på Lodden og opstillede os på Stedet hvor vi skulde begynde Arbejdet, men ingen turde vove at begynde, før før det var tilkendegivet af Ladefogeden, det skete på den Måde at han stillede sig på et af de højeste Punkter i Nærheden af Arbejdsstedet, tog sin Hat af og svingede den flere Gange rundt om sit Hoved og råbte Hurra flere Gange. Så var det som en Løbeild der gennemførte hele Arbejdsstyrken. Vi skulde høste og binde Kornet op og sætte det i Rader, og rive Stubjorden; faldt det så i med ustadigt Vejr, skulde vi gå og vende og flytte med det så meget som de vilde have. Når det var tjenligt til at køre i Hus, fik vi altid Ordren Aftenen forud hvad Tid vi skulde møde for at køre Kornet hjem, og med det samme fik vi Ordre til at møde tidlig om Morgenen mellem Kl. 2 og 3 for at binde nok et Bånd om hvert Neg Korn. Vi skulde møde så tidlig for at være færdig med at binde før Duggen gik af, for at der ikke skulde spildes så meget af Kornet. Der blev aldrig kørt et Læs Korn af Løkken uden at hvert Neg havde været bundet 2 Gange. Så skulde vi til det bestemte Klokkeslet begynde at køre Kornet hjem, vi mødte med Heste og Vogn og 2 Karle til at læsse Kornet på Vognen, og 2 Karle til at række det op på Vognen, hvoraf den ene tillige skulde køre Hestene frem. En Pige eller Dreng skulde være med for at rive Rivningen sammen efter Vognen, den blev kørt hjem sammen med Negene. En Pige eller Dreng skulde samtidig møde i Laden for at tage fra når de rakkede Kornet af; således gik det også til med Byg og Havrehøsten. Det var i mange År de såede Raps, det Arbejde måtte vi også udføre, men Rapsen blev tærsket på Marken på et stort Sejl. Når Høsten var forbi, så var der jo ikke så lang Tid vi skulde til at så Vinterkorn, den Gang var Dræningen ikke kendt, da var der så mange små og store Grøfter omkring i Løkkerne i alle Retninger for at aflede Vandet, og dette var til stor Ulempe for at pløje Lodderne. Når vi fik Ordre til at pløje og harve til Vinterkornet, mødte vi som sædvanlig til den bestemte Tid, og når Arbejdet var udført, så pløjede Forpagteren selv Vandfurer i alle mulige Retninger eftersom det behøvedes for at aflede Overfladovandet, og når Vandfurerne var pløjet så skulde vi ronse Grøfterne og jævne Furerne på begge sider og skovle al den løse Jord op, som var falden i Bunden på Furen efter Ploven. Når Efteråret så var kommen, skulde vi pløje de samme Lodder igen, som vi havde arbejdet med det sidste År. Når der skulde plukkes Humle skulde vi møde ved Godsejerens Humlehavn med en Dreng eller Pige for at plukke Humle en Dag eller flere, efter som det behøvedes. Nu var den sommers Arbejde forbi; Når Forpagteren så om Vinteren havde fået tærsket en Del Korn af, så kom der Ordre til Fæsteren igen at han skulde møde ved Laden med en Karl eller stor Dreng for at ronse Korn og bære det på Loftet, eller når Forpagteren vilde sælge det, da skulde Fæsteren møde ved Laden med Heste og Vogn for at køre Kornet til Svendborg. På Forpagtergården, hvor der var ved 800 Td. Land til, holdtes der den Gang kun 6-8 Par Heste foruden 2 Kjøreheste samt nogle Ridheste. Tilsigolson ved Hoveriarbejdet skete gerne på den Måde, at Ladefogeden eller en anden hertil

3)

betroet Mand, red fra Gård til Gård for at afgive Ordre. Nu var et Års Hoveriarbejde udført, så kunde der begyndes næste Forår igjen. Det var ikke så mange År før den Tid, at der måtte udføres mere Arbejde af Fæsterno, jeg har ikke oplevet selv at see det, men jeg har dog kjendt og levet blandt de Folk, som kunde fortælle hvordan de i deres yngre Dage måtte gå på Hoveriarbejde i Godsejers Skove for at falde Træet og sætte dem i Favnebrænde til Herskabets Brug, og at de måtte møde bostente Dage om Ugen i Forpagterens Læde for at tærse hans Korn; men til Held og Lykke for Fæsterne og for Bondestanden i det hele, oprandt der snart lysere og lykkeligere Dage. 1846 udstedte Kong Kristian den Ottende en Befaling at ingen Godsejer fra den Tid måtte tage Hoveriarbejde af deres Fæstere, han skulde betale Arbejdet med Penge, og som var ansat i Penge til 40 Rgd. årlig, nemlig 80 kr. Denne Bøslutning blev selvfølgelig modtaget med Glæde, nu kunde Fæsteren da få Tid til at passe sit eget Arbejde, og det var på den Tid da Folk mærglede deres Jord, det var jo som udfrielse af et Slavori, som enhver nok kan tænke sig. Horned kunde mine første Livserindringer, nemlig fra min Barndom til Tyvoårsalderen, passende være afsluttet, eftersom at jeg kom ind i ganske andre Forhold mere vedrørende mig selv.

Alle mine Søkende var i Løbet af de få År bleven gift, og bortrejst fra Hjemmet, og nu var jeg ene hjemme hos mine gamle Forældre, som da var 60 År gamle, min Fader havde i de sidste År før Krigens udbred lojet for bogge mine Brødre til Krigstjenesten og den Gang bestod der en gammel Lov som gav enhver Gårdmand, som var fyldt 60 År, Ret til at tage en Søn fri fra Soldat, for at hjælpe ham i sin Bedrift, når han ikke havde andre Sønner hjemme. Dette kunde have passet for mig efter min Faders Alder, men da vi så 1849 fik den ny Forfatning tilligemed den ny Værnepligtslov, så blev denne Lov ugyldig, som også var rimeligt nok, thi lige til 1849 var det alene Bondestanden der skulde afgive Mandskabet til Fædrelandets Forsvar, både i Krig og i Fred. Enhver Mand som boede i en Kjøbstad eller var født i en Kjøbstad, han var i Følge Loven fritaget for at være Soldat; således var også enhver som boede på Landet, men ikke kunde henregnes til Bondestanden, de var og fri for at være Soldat, nemlig Godsejeren, hans Embedsmænd, Præsten og Skolelærere, Forpagtere og alle som ikke kunde henregnes til Bondestanden. Deres Sønner var også fri for at være Soldat, men ved den ny Værnepligts Lov blev al denne Stands Forskjel hævet, herefter måtte alle og enhver selv aftjene sin Værnepligt. Jeg har forud anført at jeg nu var ene hjemme hos mine Forældre, men nu oprandt der snart trange Tider for Danmark, vi var nu ved 1848 da den slesvigske Oprørs Krig udbred, hvor Hertugen af Augustenborg som både på Als på Augustenborg Slot og ved Hjælp af Prøisen fik Oprørskrigen sat igang. Hertugen var en Svogor til daværende Kong Kristian den Ottende, hvis Dronning Karoline Amalie var en Søster til Hertugen. Dette Oprør havde nok ulmet længe hos Hertugen, men på Grund af det nære Slægtskab med Kongefamilien, havde Udbruddet ikke rigtig kunnet få Luft. Hertugen, som kun var Statholder i Slesvig kunde ikke tilfredsstillende sin Argerrighed med den beskædede Plads, han vilde have alle tre Hertugdømmer, Slesvig Holsten og Lauenburg, løsrevet fra Danmark for at få oprettet et Fyrstendømme, hvor han kunde blive højeste Regjert og få det indlemmet i det tyske Forbund. Men det mislykkedes helt for ham, og Prøisen havde nok beholdt det selv om det havde lykkedes for ham. Kong Kristian den 8de døde såvidt jeg husker i Februar Måned, og med det samme var Krigens afklaret. Den begyndte de første Dage i Marts Måned, hvor Hertugen allerede havde udstedt Krigsorklæringen og fået opstillet en Oprørs Arme i Sydslesvig, navnlig fra Garnisonen i Rendsborg, hvis Besætning var Sydslesvigerne, og som alle var tysksindede. Nu var Krigens i fuld Gang og alt det våbenføre Mandskab var indkaldt, så det begyndte med at knibe for at få Folk til Arbejdet. Den første Sommer efter at Krigens var udbrudt, havde vi en yngre Karl i 17 Års Alderen til at hjælpe mig med Arbejdet, men dette varede ikke længe, for han fik også Ordre til at møde i Krigens, han var nemlig i Sørum, hvor de tog dem i så ung en Alder. Nu stod jeg ene med Arbejdet i lang Tid, uden hvad min Fader kunde hjælpe til med, thi det var ikke så let at få fat i andre, men så kom der en Dag en ældre Karl, som ikke var bleven indkaldt til Krigstjenesten på Grund af at han ikke kunde se uden med et Øje, han var fra Lunde, mon tjente hos Gårdmand Søren Poulsen i Kogtved, han var bleven uklar med sin Husbond og havde forladt Tjenesten, han kom og meldte sig til Tjeneste hos os, det var just ikke den min Fader syntes bedst om, men vi tog imod ham alligevel, vi havde ham i 3/4 År til vi kunde få fat i en af de yngre Karle som var hjemme.

4)

Tiden gik sin jævne Gang, men jeg så jo nok at skulde Krigen vedblive, som der var al Udsigt til, så vilde det ikke vare lange, før også jeg kom til at sige Hjemmet Farvel tillige med alt hvad der i Hjemmet var mig kært, og 22 År gammel blev jeg på Sessionen i Svendborg den 5te September 1850 udskrevet til Soldat og modtog samme Dag mit Pas, for efter 5 Dage, nemlig den 10de at møde på Exerserakolen i Nyborg. Dagen efter Sessionen kom Gnd. Peder Rasmussen Bødker fra Ollerup Skovmark ned til mine Forældre, han havde en Søn som ogsaa skulde til Nyborg, og ønskede at vi skulde gøre Rejseselskab sammen, han havde en Del Familie i Lamdrup og der omkring som Sønnen skulde sige Farvel til, så kørte han et Par Dage i Forvejen, når min Fader så den bestemte Dag mødte i Lamdrup med mig, så vilde hans Broder, Rasmus Rasmussen, kjøre for os begge to til Nyborg, han havde en Broder i Svendborg, som var Skrædder. I Nyborg forblev jeg i 8 Uger, for efter den Tid at afgå til Armeen i Slesvig; vi afgik fra Nyborg den 4de November gjemmen Fyon, vor første Dags Reise var til Rynkeby ved Ringe, den næste til Bråby og den tredje D g til Assens for derfra den næste dag at blive overført til Slesvig, vi skulde møde om morgenen for at komme ombord på det dertil bestemte skib, men om morgenen da vi mødte var det en storm og et højvande og en oversvømmelse over hele havnen så vi ikke kunde se andet end vand, og vandet stod helt op til gaden som fører til havnen, vi måtte så tilbage til vort kvarter igen, men længere op på dagen stillede stormen noget af, og vandet gik tilbage, så måtte vi atter møde igen, og med lidt besvær nåede vi at komme ombord, det var et stort fragt-sejlskib, der sagdes at det var et engelsk skib som var lejet. Vi var altså kommet ombord og strax efter begyndte kaptajnen at gå til søs, vi var på dækket de fleste af os, men det varede ikke længe førend vi blev kommanderet ned i lasten, kaptajnen vilde ikke have dækket så overfyldt, da det blæste temmelig stærkt; vi måtte altså ned i lasten, det var et skib som ikke var indrettet til andet end transport, ikke til at sejle med mandskab, vi måtte altså ned i lasten, hvor vi blev pakket så tæt sammen at vi knapt kunde røre en hånd, men det varede heller ikke længe før der blev en sådan varme og som tilligemed skibets slingren gjorde at så mange blev søsyge og hvor den ene stod og kastede op ned ad den anden, men efterhånden som vi kom over mod den slesvigske kyst stillede stormen lidt af, og det varede da heller ikke længe før vi atter fik tilladelse til at komme op på dækket igen, nu sejlede vi langs med Slesvigs kyst, hvor farten gik rask op mod Als, vi sejlede ind i det smalle løb mellem Als og Sundeved, hvor der var så smalt vand, at vi næsten kunde fristes til at tro vi kunde springe af på tørt land til hvilken side man vilde, men der går en stærk strøm igennem, som nok kunde føre et sejlskib afsted og snart var vi ved Sønderborg som vi ikke kunde se meget til før vi var ud for den, der mødte mig det første uhyggelige syn, da jeg i nært hold fik Sønderborg slot at se, som jeg alt for længe siden havde læst om, denne store og høje røde firkantede bygning, som ligger omtrent tæt nær bolværket ved havnen, og den t nke for straks igennem mig, at her var det at een af vore danske konger nemlig Kristian den anden sad fangen. Men snart var sejladsen dog forbi og viså ikke mere til slottet. Nu var der nok at se efter til højre side nemlig dybbølstillingen med alle dens skanser på de høje bakker tilligemed den minderige dybbøl kirke som set fra havet, og hvor den omtrent ligger tæt ved, denne slanke og høje og udvendig set smukke kirke, hvor jeg flere år efter ved en lystrejse til Sønderborg og Dybbøl var inde på kirkegården og så mig om, og hvor der er mange faldne krigere som ligger begravet, både ved husene og ved gaden indenfor hegnene, som bliver pyntet med blomster og grønt af beboerne. Nu er jeg imidlertid kommet langt bort fra min egentlige sejlands, som lige fuldt passede sin tur, men på grund af at vi kom så sent fra Assens blev det noget sent med den Dags Rejses Mål, nemlig Flensborg. Vi nåede Flensborg Fjord lige i Mørkningen, men dog så tidlig at vi kunde skimte Lyksborg slot før det blev rigtig mørkt. Dette sted ligger jo lige for ved Indsejlingen af Flensborg Fjord. Det var der at Frederik den 7de døde den 15de November 1863. Nu ved Aftenstid var det bleven helt smukt Vøjr, det var ikke månelyst, men en stjerneklar Aften i November Måned kan tage sig smukt ud, og der op ad den 3 Mil lange Flensborg Fjord hvor Stjernerne kastede deres Glans på Havet som Spejlbilleder og tillige den Belysning og Glans fra de utallige Lys fra Beboerne ved begge sider af Fjorden, dette var en smuk Sejlur, men vi vidste jo nok at den gik ikke i den behagelige Retning for os; noget ud på Aftenen den 10. November, Mortensaften, nåede vi Flensborg Havn og hvor der på Skibsbroen kun var dårligt belyst af de gammeldags Tranlamper og mod langt Mellenrum mellem dem, vi blev sat i Land ved en af Lygterne på Skibsbroen for ved dens Lys bedre at kunne se vor Indkvarteringsseddel, og efter en kort Tids Forløb fik vi den udleveret, vi var fire bekendte Mand som holdt os

5)

sammen og fik en Indkvarteringsseddel lydende på 4 Mænd. Nu kunde vi forføje os ind i den halvørte og tyske By og forsøge vor Lykke, om vi kunde finde vort Kvarter, som ikke var meget let, vi anholdt flere på Gaden for at udsperge, hvor vort Kvarter var, men altid fik vi et og samme Svar "Niks forstein". Endelig fik vi, ved at se ind ad en Købmands Port, Øje på en Soldat som stod Skildvagt oppe i Gården under god Belysning, formodentlig nok ved en højere Officers Bolig, der vidste vi da at kunne træffe en som vi kunde tale med, men vi fik ikke meget at vide hos ham, han var ikke meget kjendt i Byen. Vi fortsatte så vor Gaang op ad Gaden til vi endelig kom til en Mand som bedre kunde vise os Vj og hvor vi endelig fandt vort Kvarter. Det var en Snedker vi skulde indkvarteres hos, han var en meget flink Mand, tog godt imod os, og vilde gerne tale med os, men han kunde ikke tale dansk og vi kunde ikke tale tysk, så der blev ikke megen Santale mellem os; vi fik vor Mortens Aftensmad, som bestod af Lammefrikassé, og Kaffe bagefter, og kort efter blev vi anvist vort Værelse som vi skulde sove i, vi kunde også nok trænge til at komme til Ro efter fire Dages rejse. Det er underligt at tanke os Livets Gang her i denne Verden hvor vi fire unge bekjendte hin MortensAften sad sammen i Flensborg som i Begyndelsen af vort Livs Bane og nu er vore Veje allerede adskilte, idet der ikke er andre tilbage af os end mig, og som jeg nok kan mærke at mit Timeglas også snart er udrunden, de nævnte tre bekjendte var Gnd. Hans Rasmussen Bødker i Skovsbo og Hnd. og Skradder Thomas Makkeprang, Egebjerg og Jakob Andersen, Kirkeby. Ja, nu må jeg tilbage til min Rejse igen, altså næste morgen som var den 11 November måtte vi afgå fra Flensborg Syd på, og den Dag marcherede vi til Byen Slesvig, som er omkring ved 5 Mil; på Vejen fra Flensborg til Slesvig passerode vi Isted, og det kunde nok vække alvorlige Tanker ved at se de Steder hvor jeg vidste at så mange af mine Landsmand kort i Forvejen, nemlig den 25de Juli havde måttet ofre Liv og Lemmer for Fædrelandet, og når jeg så tænkte på den Retning vi marcherede i, dog ikke vidste noget om Udfaldet deraf. Isted Kro som vi marcherede forbi som var bleven afbrændt under Slaget, men var allerede igen opbygget. Den Dags March fra Flensborg til Slesvig var en streng Dag for os, vi var ikke vent til at gå med fuld Oppakning så lang en Tur på een Dag, og det var tillige efter Årets Tid smukt og godt Vejr, vi var så ophedet og tørstige, men om vi så Vand ved Siden af Vejen måtte vi dog ikke drikke deraf. Vi ankom til Slesvig By lidt før Aften, men måtte opholde os uden for Byen til vi fik vore Indkvarteringssedler, vi satte os ned ved Vejgrøften og omkring hvor vi kunde få Plads til at sidde. Og hvor Hvilen vederkvægede os godt, det varede ikke så kort før vi fik vor Indkvarteringsseddel udleveret, men Tiden gik uden at vi havde ventet at komme på benene formædelst Træthed, jeg husker det så godt som om det havde været i Dag hvorledes jeg havde sat mig på en Sten med min Ryg op til et Stengjerde og hvor jeg havde hvilet så godt, men da jeg skulde rejse mig op var det ikke så behageligt, jeg var jo meget svødt og våd da jeg satte mig, så mit Linned hængte ved min Krop uden at jeg anede det, men da jeg rejste mig op var jeg så kold at mit våde Tøj hængte ved min Krop så at det isnede i mig, og mine Fødder, som ellers ikke sveder, var den Dag næsten bleven helt hudløse, og som jeg ikke mærkede noget til før jeg skulde til at gå, så var det som om jeg gik på Nåde, og ind ad den lange brolagte Gade i Byen, hvor vi skulde langt ind, var det en hel Pine for mig at gå, men efter at jeg var bleven varm igen lettede det på min Gang. Slesvig By, tror jeg nok, er en halv Mil lang, den består for det meste kun af en Gade som ligger langs med Slien, og den ene Ende er der lidt mere bebygget. I Slesvig var vi så den ene Nat, og om Morgenens måtte vi atter afsted igen, men da var jeg også rask igen. Det var nok Bestemmelsen at vi skulde have nået Armeen den Dag, men det nåede vi ikke, vi forlod så Slesvig By om Morgenens, men da vi kom lidt udenfor Byen til Landsbyen Budsdorf, som ligger på et Højdedrag lidt uden for Slesvig, da fik vi først at se hvorledes Krigen havde raset der, og som da navnlig var Påskedag den 23. April 1848, hvorledes Byen havde været skudt ned, men nu igen opbygget, der var de Steder hvor de havde fundet Kanonkugler som nu var indmuret i nyopførte Bygninger med Halvdelen af Kuglen udenfor Muren og som var malet sorte, et dårligt Minde at gå og se på. Her fra det Højdedrag kunde vi se vidt omkring både Syd og Sydvest for Slesvig til lille Dannevirke og store Dannevirke og hvor der var mange Tdr. Land indrettet til Lejr med opførte Barakker som var indrettet for Soldaterne at bo i, men som dengang stod tomme, da Armeen var gået mere Syd på. Vi marcherede så videre gennem Dannevirke og Dannevirkevolden i sydvestlig Retning efter Frederiksstad, men jo længer vi kom frem, des mere ufrenkommeligt blev Vejene, på grund af at de var så opførte hvor Armeen havde færdedes den sidste Tid. Vi marche-

6)

rede så til vi ved Aftenstid nåede en stor Landsby som hed Ostenfeld, store nye opførte Gårde, vor Fører var nok bleven træt, thi han faldt i den sølede Vej og vilde ikke længe den Dag, det var jo også mod Aftenen, her tog vi os altså den Frihed selv at søge Husly omkring i Gårdene, og for første Gang at indvie os i Feltlivet, her så vi nok at vi ikke var så velkomne, de talte slet ikke noget til os, men de kunde vel heller ikke tale dansk. De opvartede os dog med hver en stor kop Kaffe med Fedtbrød til; nu var det bleven Aften, vi søgte så ud i Udhusene for at finde os et Leje hvor vi kunde hvile os om natten, men Stenbroen var næsten det vi mærkede mest til, thi Halm var der ikke meget at få fat i, og Sovnen var heller ikke meget vi fik, men Beboerne i Gården sov vist heller ikke meget den Nat, thi der var så megen Færdsel ved Gården om Natten, så de må ikke have følt sig trygge. Om Morgenen måtte vi atter af sted for at begynde på den sidste Dags March til Armeen. Jeg har aldrig været af de lystige, men jeg har altid følt mig tilfreds i min Stilling hvor jeg end kom hen, thi jeg vidste at der var en som styrede for mig og om mine Tanker ikke altid var hans Tanker så måtte det dog alligevel blive til mit Gavn. Så endelig efter 7 Dages March og en Dags Sejlads nåede vi Armeen den 13. November, som dengang lå imellem Frederiksstad og Rendsborg. Det var få Dage efter at Bombardementet på Frederiksstad lykkeligt var afslået af de danske, som gik for sig i den sidste Tid jeg var på skolen i Nyborg. Der ved Armeen blev vi afleveret til forskellige Battallioner efter som de trængte til Mandskab for at udfylde Hullerne i Goledderne, jeg med flere blev afgivet til fjerde Reserve-Battallion som den Gang lå i Landsbyen Frisendelft og på Forpost langs med Trenen, en Flod der løber ind igjennem Sydslesvig, her forblev vi skiftevis på Forpost og tilbage i Lejren, enten ved Lyrskov eller Lemsig, når Forposttjenesten tillod det måtte vi gå og grave Batterier og opføre Forskansninger til Dækning for Fodfolket langs bag Forpostlinien, men til Held og Lykke nåede de aldrig at blive benyttet. Vandet i Trenefloden, som ved Kunst var bleven indledet i denne, vistnok fra Vesterhavet, kunde sætte Vandet så højt at det gik over Flodens Bredder ved begge Sider, og hvor der var en lav Længstrækning, som med det samme blev oversvømmet, der var hverken til at sejle eller gå, og der var enkelte høje Steder hvor Vandet ikke kunde gå over. Den Gang Danskerne lukkede Vandet ind gav de Ordre til Ejerne af Engen at de skulde tage deres Kreaturer bort, men det regnede Beboerne ikke for noget, men efterhånden som vandet steg i Engen samlede Kreaturerne sig på de høje Steder, og hvor de efterhånden gnavede både Græs og Jordskorpen af, og enkelte af dem døde derude. Vi lå ganske rolig enten vi var på Forpost eller i Lejren. Tyskerne stod ved den anden Side af Vandet med deres Forposter, der var ingen af os som foruroligede hinanden, kun en Nat blev vi allarmet og måtte stå opstillet hele Natten under åben Himmel til op på Formiddagen; den Gang lå vi i Barakkerne, der var opstillet såkaldte Bauner på enkelte høje Steder med let antændeligt Brændstof, når der så var noget mistanke- ligt ved Fjendens Stilling så blev der sat Fyr til en af disse Bauner som var et Signal til at holde sig årvågne, men en Nat det brændte, var det et Hus i Stedet for en Baun. Barakkerne var indrettet således at en Sektion som var på 18 el. 20 Mands Størrelse kunde få Plads til at ligge der, og heller ikke flere, der var en smal Gang ned ad Midten, hvor en Fjæl stod på Kant ved hver Side, og ligeledes en Fjæl, som stod på Kant mellem hver 2 Mand. Der var så lagt Halm på Jorden til at ligge på, Tornysteret skulde altid ligge under vort Hoved når vi lå ned, og vort Gevær, som altid var ladet, skulde ligeledes når vi lå ned, ligge imellem vore Ben, for i Tilfælde af hurtig Udrykning altid at vide hvor vi havde det. Kapperne gik vi i bestandig, og et hvidt, uldent Tæppe, som vi havde at svøbe os ind i om Natten skulde altid, når vi ikke brugte det, være sammenrullet og spændt på Tornysteret der hvor Kappen ellers havde sin Plads, desuden var der Løjrsække så store, en til hver 2 Mand, at vi kunde krybe i om Natten når det var koldt, så vi trængte ikke til mere Beskyttelse mod Kulden. De nævnte Sække måtte vi lade ligge når vi forlod Barakkerne. Med Hensyn til Forplejningen da havde vi det temmelig godt, der blev udleveret fersk Oksokød hveranden Dag, og grønsaltet Flæsk hveranden Dag, altsammen i gode Varer, for det meste var der Risengryn til Kødet og Arter til Flæsken, men Arterne var af den Beskaffenhed at de ikke kunde koges i stykker, men udmærket godt Kød og Flæsk så vi manglede ikke for Sul af den Slags. Smør var heller ikke godt at få fat i, vi skulde jo selv koge Maden, og det var der ikke så mange, som holdt af, men der fandtes jo dem alligevel som påtog sig Arbejdet, så var han fri for al anden Tjeneste, og vi andre gav ham nogle Skilling på Lønningsdag for sit Arbejde. Om Morgenen var der Travlhed for alle Kogemestrene, de skulde tidlig ud for

at tage mod Provianten tilligemed Brændsel til at koge maden ved, der var et Liv og et Røre i den tidlige Morgenstund, de skulde have begyndt om Morgenen i de korte Dage for at få Maden færdig til Middag, og når Maden var færdig, og vi havde spist, så måtte Kokken skjynde sig med at få Kjød og Fæde vasket og have det hensat på Kompagniets Vogn, hvor det altid skulde stå når vi ikke brugte det, for i hastig påkommende Tilfælde ikke at blive forglømt. Der var altid Støj og Tummel hvor så mange Mennesker var samlet, og det var en hel Forfriskning at komme tidlig ud om Morgenen når de fleste lå i Barakkerne, hvor vi da kunde være ene med os selv og vore Tanker, imod at gå i Larm og Støj altid. Kogestoderne som brugtes var blot ved at der gravedes et Hul i Jorden og sættes nogle Sten ved Siden til at sætte Kjødlen på.

I December Måned havde vi den Overraskelse at modtage et lille Pengeløb hjemmefra. Egense Sogns Gårdmænd havde fattet den smukke Tanke at indsamle en lille Pengegave til Sognets Soldater som blev os tilsendt uden at vi vidste noget om det, og som alle de Soldater som var indkaldt fra Egense Sogn fik tilsendt, de som havde været med hele Krigen fik tilsendt 6 Rbd.=12 Kroner, og de yngre, hvoriblandt jeg var, fik 3 Rbd, det var dog en Hjælp, og tillige den Tanke som fulgte med, at vi kunde se de tænkte på os. Jeg, tilligemed min Kammerat Hans Rasmussen fik Orlov en Dag fra Morgen til Aften for at besøge en Slægtning han havde, som var gift med en Skolelærer længer syd på op imod Ejderen i en Landsby som hedde Urenfjeld?(eller Arenfjeld). Tiden vedblev at gå sin rolige Gang uden at vi mærkede nogen Forandring med Krigen. Aviser så vi ikke noget til, der var ingen som holdt dem undtagen måske Officererne, og Rygter om Krigen hørte vi heller ikke noget til, vi gik jo kun og blev kommanderet hvorhen de vilde have os, som en Flok uvidende Mennesker, men helt uventet for os blev det ved Nytårstid da vi hørte at Krigen skulde ophøre, og at der blev sluttet Fred. Nu skulde vi snart til at forlade vor Stilling, som vi var noget glade over og få dage efter blev alt det gamle Mandskab permitteret, vi blev kun 2 Års mandskab tilbage. Vi marcherede tilbage til Byen Slesvig hvor vi med 3 Battaljoner og noget Artilleri blev indkvarteret, de første Nætter lå vi på Rådhuset omkring på Gulvet hvor vi kunde få Plads til at ligge, siden blev vi indkvarteret omkring hos Borgerne, de var dygtig tysksindede og forbitret over Krigen udfald. Beløjningen i Byen måtte vedblive $1\frac{1}{2}$ år efter den Tid. Jeg, med tre andre Kammerater, var dog så heldig at få et godt Kvarter hvor de nok vilde tale med os således at vi kunde forstå hverandre; vi lå der den meste Tid som vi var i Slesvig i de halvandet år, vi skulde have Middagsmaden og Kaffen om Morgenen hvor Betalingen derfor blev aftrukket i vor Lønning, men vi levede godt der. Nu begyndte vi først at mærke til Strenghed nu vi var kommen i Garnison, der var mange vagter at holde i denne urolige By, men vi havde en Kommandant i Byen, han skulde nok vide at kjøre Indbyggerne i stramme Tøjler. Kommandanten var den fra Frederiksstads Bomvarementet så bekjendte tapre Forsvarer Oberst Helgeson. Ingen Beboere måtte færdes på Gaden fra Aften til Morgen uden at have et Tegn fra Kommandanten til Sikkerhed for at de måtte færdes på Gaden, ellers kunde de blive taget af Vagten eller af Patrollien. Vi var på Vagt bestandig hver tredje Dag, havde aldrig nogen Frihed, vi holdt Vagt ude ved Lojren ved Dannevirke og på Dannevirkevolden, og ved Husby og Gottorp Slot, og andre udenfor Byen værende Vagter tilligemed dem inde i Byen. Vi kunde knapt nå at komme hjem fra Vagten og få noget at spise før vi måtte afsted igjen, og somme Tider komme fra Dannevirke og ind ad den lange slesvigske By før vi måtte af Sted samme Vej tilbage til Gottorp Slot til Exersits, men i den Alder og når Helbredet er godt kan det jo sagtens gå. Tiden gik således med Slæb og Slid på Fodtøjet og på Byens Stenbro. Hen i Marts Måned blev jeg udtaget til Underkorporal. Da jeg nåede hen i Sommeren syntes jeg at jeg kunde have Lyst til at se mit Hjem nogle Dage, og lejlighedsvis fik jeg at høre at vor Kommander-sergent skulde have Permission en kort Tid, jeg vidste at han var fra Odense og skulde altså samme Vej som jeg, det var kun Aftenen før han rejste at jeg fik det at vide, hvorfor jeg straks gik til ham for at bede om Orlov, dette kunde han ikke give mig, som jeg jo vidste skulde jeg til Kaptajnen for at få Tilladelsen og det var Aften da jeg kom til Kaptajnen og han var ikke hjemme. Så mødte jeg næste morgen igjen så tidlig som det kunde lade sig gøre det var den 5. Juli og jeg fik Orlov med det samme i 10 Dage, nemlig til den 15. Juli og Kommander-Sergenten havde fri Vogn fra Battaljonen, der kom jeg til at køre med de 5 Mil til Flensborg for at give Kudsken en Drikkeskilling. Så rejste vi straks fra Slesvig til Flensborg hvor der lå Dampskib som straks gik derfra og endnu samme Dag kom jeg til Svendborg og hjem til Aften, min Tilbagerejse gik på samme Måde. Nu var jeg altså hjemme til den 15 Juli, hvor jeg kunde se mig om blandt Slægt og Venner, men få Dage efter at jeg igen var kommen

8)

til Slesvig, blev 2. Kompagni af vor Battailon, hvoriblandt jeg var, udkommanderet til Eckernførde, de havde gjort sig temmelig lystige, Beboerne der i Byen de kunde ikke glemme den Sejersrus som de havde indåndet Skjærtorsdag den 5. April 1849, som de fra Byen selv var Øjenvidne til, den for Danmarks Flåde så skjæbnesvangre Dag, da to af Danmarks stolteste Skibe sejlede ind i Eckernførde Fjord for at bombardere Byen, men med det samme var tabt for Danmark. Kristion den ottende, som var et af Danmarks største og stolteste Skibe, som Tyskerne skjød i Brand, og som med Størstedelen af Besætningen foruden et hundrede Mand Landtropper ombord gik med Skibet i Luften, og Fregatten Gefion tog de til Fange. Der i Byen skulde vi to Kompagnier indkvarteres til Straf for deres udviste Fjendtlighed, men de var så tysksindede at de ikke vilde modtage os da vi kom mod vor Indkvarteringsseddél og foreviste den. Jeg og min Kammerat Hans Rasmussen skulde indkvarteres hos en Bager, men de vilde slet ikke modtage os, men den Beskjed at de havde ikke Plads til os, men vi var bedre underrettet af vore Officerer, at hvis de ikke vilde modtage os så skulde vi blot tage vort Tøj af, sætte det ved Siden af os og der skulde straks komme en Officer og efterse vort Kvarter, som der også kom en, der rigtig kunde tale tysk med dem. Det gjaldt nu kun om at der blev Plads til os, var der ikke Plads til dem selv det kom ikke os ved. Nu så de jo nok at på denMåde kunde de ingen Vogne komme, nu havde de jo Bagersvendens Kammer, som vi kunde få, men om Bagersvenden så måtte ligge i samme Kammer, hvortil Officeren sagde at vi skulde have et Kammer ene, men føjede til at det kom an på os om vi vilde give Tilladelse dertil. Jeg og min Slof vilde ikke sætte os derind, så Bagersvenden kom til at ligge i samme Kammer alligevel. De skulde give os fuld Kost, som var en Straf for dem, og vi levede godt der, vi sad ved samme Bord og spiste sammen med hele Familien ved flot dækket Bord, om det nu var fordi vi viste os beskjedne ved jeg ikke, men dygtig tyske var de, vi kunde jo ikke tale tysk, men vi kunde dog nok forstå noget af det, når de sad ved Bordet og taledes sammen og hvor jeg hørte at Bageren en Gang sagde, at det var en Fornøjelse at komme til Kiel, for der kunde de synge den Sang "Schleswig-holstein meeromslugen", det var en af de værste Oprørssange fra 1848. Men vi var ikke så lange på dette Sted, vi måtte skifte Kvarter 3 Gange mens vi var i Byen for at opretnolde Ro og Orden, det var for os som en Baderejse, det var i den smukkeste Badetid, nemlig sidst i Juli og hele August og Halvdelen af September Månød; vi lå og badede os så tit vi vilde i Eckernførde Fjord hvor der var en yndig Sandbund. Efter de 2 Månøders Forløb kom vi atter tilbage til Slesvig igen, men det varede ikke længe før vi atter måtte afsted, vi måtte ud til Landsbyen Vester Traier midt imellem Slesvig og Eckernførde hvor de heller ikke kunde holde sig rolige, jeg var indkvarteret hos Kromanden i Vester Traier, Peder Andreassen, men efter en Snes Dages Forløb måtte vi atter tilbage til Slesvig igjen, nu måtte vi begynde på vor gamle Tur igjen fordi vi havde haft det godt i lang Tid. Efterår og Vinteren gik nu sin sædvanlig Gang, og da vi nåede hen i Foråret og ventede på at vi snart skulde permitteres, syntes jeg at have Lyst til at se Rendsborg, denne i den Tid så meget omtalte Fæstning, hvorfor vi blev nogle Mand som slog os sammen og lejede en Mand til at køre os dertil, det var lidt uheldigt, der var Marked i Byen den samme Dag så vi knapt kunde komme til at se os så meget om som dersom det havde været en anden Dag. Folkene så meget på os, de var ikke vant til at se de danske Soldater, og ved Synet af os blev der undertiden en hel Diskussion om os, vi var kommen ind på en Beværtning, og ved Synet af os danske kunde der så blive en hel Santale om tysk og dansk, jeg hørte en gammel Mand, på sit halvtyske Sprog sige, at han havde tjent Frederik den 6. og han vilde ikke høre om nogen anden, så han måtte da ikke være tysksindet. I den Tid lå der endnu østerrigske Soldater i den sydlige Del af Byen, som lå på holstonsk Grund, der så jeg den første Jernbane, som jeg havde set. Den var anlagt syd fra gjenom Holsten til Rendsborg, men den gik ikke helt ind til Byen. Nu nærmede sig snart den forventede Tid at vi skulde permitteres, og som vi langtes efter. Den 20. April 1852 blev vi permitteret og med det samme blev alle Forstærkninger og Reservebatalioner opløst, og Belejringen i Slesvig blev hævet, da vi havde modtaget vor Afregning og havde afleveret vort Tøj skulde vi møde ved Batalions Kommandøren Oberst-Leutenant Thrane, en af Mandskabet afholdt Mand, og hvor han først spurgte os om vi havde fået vort Tilgodehavende udbetalt, dernæst holdt han en smuk lille Tale for os, hvori han blandt andet sagde, at når vi nu kom hjem, så kunde vi have både Glæde og Fornøjelse ved mange Lejligheder at mindes hvor vi havde været omkring, og da navnlig i Slesvig, dorefter fik han et tre Gange Hurra, og så med det samme kulle vi vende om og var frie Mænd. Jeg blev den næste Dag over i mit Kvarter for at det kunde passe med Dampskibs Parten fra Flensborg, og så var jeg snart hjemme. Samme Sommer, nemlig 1852, havde Kammerherre Holsten på Hvidkilde søgt og fået Tilladelse til at sælge hele sit Gods fra Fæsto til fri Ejendom til de Fæstere

som da havde Gårdene og Husene i Fæste, og havde da fået Prisen sat så lavt som muligt for at han kunde sælge det, og Grunden hertil var jo for hans egen Skyld. Kammerherreinden, som havde arvet Godset og som ingen Børn havde, var syg og sengeliggende og mentes ikke at kunne leve ret længe, og så snart hun døde gik Godset over til hendes nærmeste Slægt Godsejer Rosenørn fra Lolland, og i hvis Familie det endnu er i Besiddelse. Kammerherreinden døde 1860, og så måtte Kammerherren forlade sit smukke Hvidkilde, men han havde også samlet sig en god Formue ved Ljendoms-handelen, han fik sin Andel af Indbetalingen, og det øvrige blev stående i Godset, hvoraf han fik Renterne så længe han var på Hvidkilde. Folk var ikke rigtig med på at købe nu de havde Fæstet, thi Penge var der ikke mange af, undtagen på enkelte Steder, men han havde fået Prisen sat så lavt at det måtte friste til at købe alligevel. Prisen var sat til omkring 1500 Kroner for hver Td. Hartkorn med tilhørende Bygninger, lidt højere eller lavere eftersom det var gamle eller ny Fæster. Min Faders Fæste, som jo var gammelt og dersom jeg nogen Tid skulde få det i Fæste kunde den Tid snart gå, og min Fader betænkte sig heller ikke længe førend han købte Gården endskjendt der nok kunde være Betænkelse ved. Kornpriserne var dengang lave, vi solgte så tidt Korn til 15 a 16 Mark Tønden, altså kun 5 Kroner, men Avlingen gik rask opad nu at Jorden var bleven merglet og Kornpriserne steg ikke så lidt Årene efter, så det var en Lykke den Gang. Min Fader købte Gården, men overdrog Skjødet til mig for ikke at koste ny Papirer igjen når jeg skulde overtage den; han sad selv for Gården til 4 År efter, da jeg, 28 År gammel, den 25. Oktober 1856 giftede mig med Marie Rasmussen fra Rifbjerg, Datter af Gnd. Peder Rasmussen i Rifbjerg, Simmerbølle Sogn ved Rudkjøbing. Vi har haft 4 Børn hvoraf det første døde straks efter Fødselen. Nu levede jeg i flere År lykkelig og veltilfreds i mit gamle Hjem med min kjære Hustru. Men atter oprandt der tunge og sorgfulde Dage for gamle Danmark, November 1863 og hermed var atter Signalet givet til en ny Slesvigs Krig, men denne Gang var det Prøisen og Østerig der havde sluttet sig sammen for at sonderlemme Danmark. Det var en ulige Kamp for Danmark at gå imod to Stormagter, Prøisen var vel nok blevet krænket fordi han i sidste Krig ikke nåede sin Hensigt at få Hertugdømmerne løsrevet fra Danmark for at få Kieler Havn til en Flådestation. Der var begyndt med Underhandlinger imellem Magterne, men som kun endte med at Krigens alligevel kom i Gang. Mandskabet blev indkaldt og sendt til Slesvig hvor hele Armeen tilsidst samlede ved Dannevirke-Stillingen, alt Mandskab var indkaldt så nær som et Års Mandskab til min Alder, og jeg stod jo for Tur hvad Dag det skulde være. Krigens blev erklæret den første Februar, og der var allerede kæmpet nogle Dage ved Dannevirke, men Vinteren tog strengt til og Tyskerne var allerede belæst på at gå over Slien på Is ved Mysunde Øst om Slesvig for at falde den danske Armé i Ryggen, de var Mandskab nok mod den lille danske Armé som altid måtte stå i Stillingen uden at blive afløst. Dette havde den danske Overgeneral de Meza nok indset at det kunde ikke gå i Længden hvorfor han i al Stilhed Natten mellem den 5. og 6. Februar med hele Armeen forlod Dannevirke-Stillingen. Det kom som et Lyn over alle danske som havde haft så stor Tiltro til Dannevirke-Stillingen. Nogle råbte på Dyrgivelse af utidig Frygt og Føjhed, andre ved Forræderi, men jeg tror nok at Gjeneralen havde gjort Danmark en god Tjeneste ved at frelse den danske Hær fra Undergang. Han blev kaldt til København hvor Kongen tog temmelig lempelig på Gjeneralen efter denne Affære, men han havde i Ministeriet og de højere Officerer, han blev afsat fra Overkommandoen og fik en Brigade at kommandere over. Han levede mange År efter den Tid, men fik aldrig Øresoprejsning. Det havde jo krænket ham meget thi der blev sagt at da han mange År efter lå for Døden og Kong Kristian vilde hilse på ham, vilde han ikke give ham Tilladelse til at besøge sig på sit Dødsleje. Dannevirke var jo nu forladt af den danske Armé til stor Forbavselse for Tyskerne, som ikke rigtig kunde tro det, men derfor var Armeen jo så rolig forladt sin Stilling for at den kunde få noget Forspring førend Tyskerne opdagede det; de satte straks efter Armeen så snart de opdagede at den var rejst, men kun enkelte Dole af de tyske Fortropper nåede at kæmpe med de bageste af den danske Armé som nu vedblev at gå nord på. En Del af den gik til Dybbølstillingen og den anden helt ned ad Nordslesvig lige ned til Jylland, til Kolding og Frederiks, men Modstanden af de danske var brudt med det samme, den 18. April tog Tyskerne Dybbølstillingen og de danske måtte rømme til Als, og Natten mellem den 28. og 29. Juni erobrede Tyskerne Als. Nu var der ikke andet for Danmark at gøre end at se at få sluttet Fred og endte med at Danmark måtte afstå alle tre Hertugdømmer Slesvig og Holsten og Launborg til Tyskerne. Dette var i 1864, og det endte med at Prøisen og Østerig som ikke kunde enes om Byttet som de havde revet fra Danmark, kom i Krig med hinanden 1866, hvor at Prøisen gik af med Sejren og tog hele Udbyttet. Den Gang var Prøisen og Østerig i Forening Skytsherrer for det tyske Forbund som dengang bestod af alle de tyske Småstater, her måtte Østerig nu nøjes med at Prøisen udstødte ham af denne Førerstilling, som Prøisen nu blev Ænehersker over. 1870 krigede Prøisen mod Frankrig og på kort Tid havde hans Krigslykke nået så højt, at han havde vundet Sejr over Frankrig. Den tyske Armé indesluttede Kejsers Napoleon

10)

mod en stor Del af den franske Arme' i Fæstningen Sedan, hvor de alle blev taget til Fange, og Kejser Napoleon måtte sidde i Fangenskab til sin Død. Nu var Preisens Ærgerrighed nået sit højeste Trin, thi en kort Tid efter blev Kong Vilhelm af Preisen udråbt til Kejser af Tyskland. Men Livet, Hæder og Ære er ofte kun kort i denne Verden, nu er det den tredje tyske Kejser der sidder på Preisens Trone siden den Tid. Krigen var jo nu bleven sluttet mellem Danmark og Preisen på et halvt År, men det var entung Tid for mig alligevel endskjønt jeg gik hjemme, der var jo flere Måneder at jeg gik og ventede at der hvad Dag det skulde være kunde komme Ordre til mig at jeg øjeblikkelig skulde sige Farvel til Hjemmet. Dette var den tungeste Tid jeg har oplevet, ikke at ligne ved da jeg første Gang skulde rejse fra Hjemmet, nu var jeg jo gift, havde Kone og Børn, som ikke var let at rive sig løs fra. Mine gamle Forældre var endnu levende, min Moder var bleven lidt svagelig den Vinter, hun døde hen i Foråret den 15. Maj 1864 i sit 75. År. Min Fader levede længe, han døde den 16. September 1882, 93 År gammel. Nu lovede jeg mine Manddomsår vel tilfreds og lykkelig med min kjære Kone og Børn, men Tiden gik sin ustandselige Gang og snart var jeg inde i Alderdommen. Da jeg omtrent var 72 År gammel døde min kjære Hustru den tredje Juni 1900 efter omtrent 44 Års lykkeligt Ægteskab, og omtrent 64 År gammel så overlod jeg Gården til min yngste Datter hos hvem jeg henlever mine sidste Dage.

Mine Børn er gifte, mine Søskenne er døde, undtagen en Broder som er i sit 86. År, den slægt som jeg er opvokset i blandt er heller ikke mange tilbage, nu står jeg som ene tilbage med alle mine Minder og med Savnet af min kjære Hustru, men Gud ske Lov også derfor, thi omend tit vemodig, jeg dog i Sandhed siger min Gud og Fader Tak både for hvad han gav og for hvad han tog, thi jeg har derved endnu bedre lært at forstå, hvormeget jeg har at takke Gud for, han som så øjensynlig har ført mig mod så megen Miskundhed på alle mine Veje i den lange Tid han tilskikkede mig at leve.

Når jeg nu har opskrevet foranførte Minder og Oplevelser fra mit lange Levnedsløb, så er der to Minder, der ligesom en Tråd går igennem dem alle, og det er disse som jeg gjerne med få Ord ønsker at fremdrage noget nærmere. Det første stammer fra min allerførste Ungdom, fra min Skoletid, jeg lovede på den Tid da der gik en kristelig Vakkelse gennem mit Fødeland, og den nåede også til vor Egn; den udgik først fra den i den Tid lille og uanselige Fiskerby Kjertominde, atter et Minde fra vor Herres Jordelivs Dage, hvor han ikke brugte de store og højlarde til at forkjynde sin Frelsergjerning, men opsøgte de små iblandt Folket; jeg husker endnu mange af deres Navne, som med Ivor drog omkring og prædikede Guds Ord allevegne hvor de vilde lukke deres Huse op for dem. Mine Forældres Hus var et af de første her på Egnen som tog imod disse Lægprædikanter og som vedblev at være velkomne Gjæster i vort Hjem. Spot og Forfølgelse fulgte med allevegne, men det kunde ikke forhindre Guds Ords Kraft i at trænge frem. Anden Gang der var en sådan Forsamling i mine Forældres Hus mødte Kammerherren på Hvidkilde, som min Fader var Fæster under, og vilde forbyde ham at have så mange Mennesker i sit Hus. Der var mange i Førstningen som fulgte med, men måske af Nysgjerrighed og som da også snart faldt fra, men det var disse Prædikanters Tale der greb min i min unge Alder, hvor jeg så tit, når der var Forsamling og Santale mellem dem, måske ubemærket kunde sidde og lytte til deres Santale, og som blev dybt indprentet hos mig, og det er disse Minder som jeg tit og ofte ligesom har levot på i min senere Alder og takket Gud mange Gange for at have oplevet dem.

Det andet Minde som jeg ønskede at fremdrage noget om, det stammer fra min voksne Alder, og da mest fra mit Ægteskab. Da jeg var kommet noget op i Tyveårsalderen kunde den Tanke opstå hos mig, hvor mon den Kvinde går som måske engang i Tiden vil blive min Hustru. Det er vel nok Tanker som opstår i alle unge Menneskers Hjerter. Det var min faste Beslutning ikke at indlade mig i nogen Forbindelse med en Hustru uden at jeg vidste at vi delte Tro med hinanden, og det var i de Tider ikke så let at finde sit Valg, jeg hastede jo heller ikke, og jeg troede fast på at vor Herre som hidtil havde ført mig med så megen Nåde også i dette Stykke vilde lede alt til det bedste for mig; og jeg blev heller ikke heri skuffet, det så jeg så tydelig på den Måde som vi lærte at kjende hverandre. Da jeg var 28 År gammel og hun var 20 År, giftede vi os og hun blev mig en trofast og kjerlig Hustru, ikke alene i det åndelige, men også i det rent Jordiske var der Samklang for os; hun ønskede helst at gå i vort Hjem og passe vore Børn, sit Hus og sin Gjerning og gjøre os Hjemmet så hyggeligt som muligt. Hun skaffede os mange sande Venner til Hjemmet som vi i Forening kunde glædes ved, jeg vidste når jeg var ude, at når jeg kom hjem mødte mig altid et venligt Blik fra hende, hun var Fædsommeligheden selv, hendes Minde drager min Fod ligeså tit endnu som strax efter hendes Bortgang hen til det Sted hvor hendes Støv hviler, og hvor jeg i vemodig Længsel venter efter den Stund da vi atter skal gjenses, det er mit inderlige Ønske at hendes Minde må følge vore Børn og Børnebørn om det også kunde blive til Velsignelse for dem.

11)

Jeg ønsker at fremføre nogle Ord som en Ven af os skrev til mig og som jeg modtog på hendes Begravelsesdag og lyder således: Den 8-6-1900 Kjære Venner.
Skjendt jeg gjerno vilde so og være sammen med den kjære honsovede så siger jeg nu med Jer Gud ske Tak for Hvilen efter Vånden, hun var ret en Lysalf med Mildhedens Skar over Ansigtet, og Hjælpsomhedon og Virksomheden selv i alt godt og nyttigt, måske hastede hun derfor lidt tidligere end ellers til de lysere Egne. Tak for hver Gang hun har glædet sin gamle Fader og os andre herovre med hendes lyse Smil og kjarlige Hånd. Personlig kan jeg ikke vise hende den sidste Are, men jeg er alligevel i Ånd og Tanker hos Eder på denne Dag. Venlig Hilson E. Pedersen.
Jeg ved nok, om min kjære Hustru havde lovet og set hvad jeg her har opskrevet, så vilde hun ikke have været ret tilfreds hermed, thi det vilde synes som for megen Ros for hende, og det var det som hun ikke kunde modtage.

Men jeg takker Gud, som gennem hende har givet os begge to så mange lykkelige Dage.

Skowsho den 24. September 1906

Hans Knudsen